

ONA TILINI O'QITISHDA FANLARARO INTEGRATSIYA VA USULLARDAN FOYDALANISH

Marjona Tursunboyeva Rustamjonovna

Samarqand shahar 59-maktab

ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada ona tilini o'qitishda fanlararo integratsiya va usullardan foydalanish to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: integratsiya, islohotlar, ta'lim, maktab, darslik, o'qitish metodikasi, ilmiy uslub.

Ta'lim sohasidagi islohotlar yangi o'qitish uslublariga mos keladigan darsliklar bo'lishini talab qiladi. Darsliklarning sifati har bir bolaning ta'lim olishida muhim rol o'ynaydi hamda har bir o'qituvchi uchun bilim manbai hisoblanadi. Darslik — muayyan fanga doir bilim asoslarini ma'lum tartibda bayon etadigan va yuqori ma'naviy-g'oyaviy, ilmiy uslubiy saviyada yozilgan kitob; o'quv adabiyotining asosiy va yetakchi turi. Darsliklar 2 asosiy guruhga bo'linadi: o'quvchilar uchun darsliklar va talabalar uchun darsliklar. O'zbekistonda o'quvchilar uchun mo'ljallangan darsliklardan umumiy o'rta ta'lim maktabi, ixtisoslashtirilgan maktab, akademik litsey, kasb-hunar kolleji, maxsus ta'lim maktablari va maxsus internat maktablarning o'quvchilari; talabalar uchun nashr etilgan darsliklar oliy o'quv yurtlari talabalari mustaqil hamda o'qituvchilar rahbarligida foydalanadilar. Darsliklar muayyan fanga oid asosiy fakt, ilmiy tushuncha, qonun va nazariyalar mazmunini tegishli o'quv yurtining dasturi hajmida ta'lim vazifalari hamda o'quvchi (talaba)larga mos tarzda ochib beradi. Darsliklar ta'lim-tarbiya vazifalarining imkoni bor darajada hal etilishiga, ya'ni bilimning muntazam, mustahkam va ongli o'zlashtirilishiga, o'quvchi (talaba)larda fanning muayyan sohasiga qiziqish uyg'otishga, ularda ilmiy tafakkurning tarkib topishiga yordam beradi. Darslikning tili ravon va tushunarli bo'lishi, o'quvchilar nutqining o'sishiga yordam berishi lozim.

Joriy yilda Milliy o'quv dasturiga o'tish doirasida 6, 7 va 10-sinflar uchun darsliklar tayyorlandi. Maktablarining 6-sinfi uchun ona tili darsligining mundarijasiga e'tibor qaratsangiz, odatiy mavzular, masalan, «Fe'l», «Fe'lning shaxs-son, zamon shakllari», «Sifatdosh» o'rniga «Til — muloqot vositasi», «Global isish», «Eksport-import», «Soliqlar», «Raqamli dunyo» kabi mavzularni ko'rishingiz mumkin. Avvalgi ona tili darsliklari tilning tuzilishiga oid tizimli qoidalar va bu qoidalarning yod olinishini ta'minlovchi mashqlardan iborat edi. Darsning (yoki darslar ketma-ketligidan iborat mavzuning) asosiy o'zagini avvalgidek grammatik qoida emas, balki matn tashkil etadi. Matnlar mavzu, uslub (badiiy, axborot, publitsistik, ilmiy-ommabop va boshqalar) hamda shakl (to'liq matn, infografika, jadvallar, diagrammalar va boshqalar) jihatdan turlicha bo'lishi mumkin. Mashqlar matn asosida tuzilgan va o'quvchilarda quyidagi ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan:

- matnni tushunish ko'nikmalari;
- matn yaratish ko'nikmalari (yozma yoki og'zaki);
- tanqidiy va ijodiy fikrlash, shuningdek, tadqiqotchilik ko'nikmalari;
- til qoidalarini o'zlashtirish.

O'rganiladigan til qoidalari tizimli tarzda (fonetika va leksikologiyadan morfologiya, sintaksis va uslubiyatgacha) emas, balki matnlar asosida (matnda uchrashiga qarab) beriladi. Aksariyat hollarda qoidalar ixcham, ortiqcha terminologiyadan xoli tarzda beriladi.

Ona tili bo'yicha milliy darsliklarda ustun bo'lgan tilning tuzilishini (fonetika, leksikologiya, morfologiya, sintaksis, stilistika) izchil o'rganish tilshunoslik bilan shug'ullanadigan mutaxassislar uchun zarurdir. Biroq tilshunos kadrlar tayyorlash umumta'lim maktabining vazifasi emas. Maktabdagi til ta'limining (ona tili va boshqa tillarning) vazifasi o'quvchini turli muloqot vaziyatlarida tildan to'g'ri va samarali foydalanishga o'rgatishdir. Buning uchun o'quvchi quyidagi ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak:

— hayotda duch kelishi mumkin bo'lgan og'zaki, yozma va vizual matnlarning har xil turlarini tushunish;

— o'z fikrlarini boshqalarga yetkazish uchun matnlar (og'zaki, yozma, vizual) yaratish va dialogda (polilogda) qatnashish;

— axborotni qidirish, topish, solishtirish va tahlil qilish.

Darslar kommunikativ mavzu asosida qurilgan bo'lib, uning asosida tegishli daraja uchun leksika va grammatikasi mos bo'lgan matn (dialog) tanlanadi. Ushbu matn til ko'nikmalarini (o'qilgan yoki eshitilgan matnni tushunish, og'zaki yoki yozma muloqot) rivojlantirish hamda leksika va grammatikani o'rganish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Ta'limdagi integratsiya birinchi marta Buyuk Britaniyada 20-asrning boshlarida, Yevropa olimlari "kooperativ kurslar" deb ataladigan kurslarni ishlab chiqishganida, amaliyotga tatbiq etildi, ularning mohiyati kasbiy bilimlarni amaliy faoliyat bilan integratsiya qilishdan iborat edi. Keyinchalik, bu kurslar Evropa va Amerika Qo'shma Shtatlaridagi ko'plab kollej va universitetlarda mashhur bo'ldi. Xorijiy ekspertlarning fikriga ko'ra, hamkorlikdagi ta'lim integratsiyaning alohida turi sifatida, umuman olganda, pedagogik jarayonga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va mutaxassislarni tayyorlashning sifat jihatidan yangi shaklidir, bu esa shaxsning har tomonlama rivojlanishiga imkon beradi. Olimlar integratsiyani ilmiy bilimlarni differentsiyalashning tarkibiy qismi deb hisobladilar. Xususan, Kedrov ta'kidlaganidek, ilmiy bilimlarning rivojlanishida "bir-biriga to'g'ridan-to'g'ri qarama-qarshi va bir-birini inkor etuvchi ikkita tendentsiya mavjud: biri fanlarning parchalanishi va tabaqalanishi, ularni farqlash, bilish, ya'ni integratsiyalashuvidan iborat" [8]. Integratsiyada Kedrov harakatni, ilmiy bilimlarning rivojlanishini ularning yopiq o'rganishdan o'zaro ta'sirigacha, so'ngra ularning yaxlitligiga qaraydi, bunda bir xil ob'ekt bir vaqtning o'zida turli tomonlardan o'rganiladi. Chepikov, o'z navbatida, integratsiya jarayonini tavsiflab, "turli fanlarning birlashishi, ilmiy bilimlarning sintezi natijasida aqlning moddiy dunyoning eng ichki sirlariga kirib borishi uchun eng qulay sharoitlar yaratiladi" deb ta'kidladi. Pedagogik jarayonda amaliy integratsiya masalalari ko'plab ilmiy ishlarda o'z aksini topgan (S.M.Arefieva, S.Yu.Burilova, V.V.Guzeev, V.A.S.Yu.Strashnyuk va boshqalar). Amaliy integratsiya turli xil texnikalar, usullar va o'rganish yo'llaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bu, birinchi navbatda, integral kurslarni yaratish, fanlar va ularning tarkibiy qismlarini birlashtirishdir. Pedagogik jarayonda integratsiyani amalga oshirishning turli usullarini taklif qilgan holda, mualliflar ularning o'qitish va tarbiya jarayoniga ijobiy ta'sirini ta'kidlaydilar va bir qator afzalliklarni ta'kidlaydilar: materialning takrorlanishini istisno qilish; yangi materialni o'rganishda allaqachon olingan bilimlarga tayanish qobiliyati; o'quvchi ongida dunyoning yaxlit manzarasini, ilmiy bilim va ko'nikmalar asoslarini shakllantirish va buning natijasida bilim olishga qiziqishni oshirish.

Masalan 7- sinf ona tili darsligida berilgan " Qutb yulduzi" Olinma so'zlar va atoqli otlar imlosi" mavzusida ham bir nechta fanlarning o'zaro integratsiyasini kuzatishimiz mumkin.

Berilgan til birliklaridan foydalanib chizma (2-rasm, 36-bet) asosida dunyo tomonlari va oraliq tekisliklar joylashuvini tushuntiring.

Namuna Bola qarab turgan nuqta – janub.

Berilgan so'zlarni izohi bilan moslab yozing. Ushbu so'zlarning talaffuzi va imlosiga e'tibor bering.

qutb	Yer sharining kichraytirilgan tasviri.
kompas	Dunyo tomonlarini aniqlaydigan asbob.
globus	Osmon bilan yerning o'zaro tutashgan chizig'i.
ufq	Yerning aylanish o'qi bilan sirti kesishgan nuqta.

Yuqoridagi rasm orqali o'quvchi geografiya fani bo'yicha ma'lumotlarga ega bo'ladi. Nafaqat, fan doirasida ma'lumotlar, balki mustaqil fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradi.

1. Birinchi rasmda nimalar tasvirlangan? Tushunganlaringizni so'zlab bering.
2. Qutb yulduzi haqida nimalarni bilasiz?
3. Ikkinchi rasmda nimalar tasvirlangan? Dunyo tomonlari qanday nomlanadi?
4. Quyoshning chiqish va botish nuqtasi qayer?
5. Sizningcha, dunyo tomonlarini bilish nima uchun kerak?

“ZEHN MATNI” USULI

- Bu usul darslikda berilgan matn bilan o'quvchilar tanishib bo'lgach zehni sinash uchun, yoki uyga vazifa sifatida berilgan matnni mustahkamlash uchun qo'llaniladi.
- Buning uchun o'quvchilarga matn yozilgan qog'oz tarqatiladi. Matn ichidagi ayrim so'z va raqamlar o'zgartirib qo'yiladi. O'quvchilar esa ana shu xatolikni topib, matn tagida berilgan jadvalga joylaydilar.

Noto'g'ri yozilgan so'zlar	To'g'ri varianti

Rasmlar asosida savollarga javob bering.

1

2

"Haqiqat yolg'on "usuli

Quyida keltirilgan atamalarni ona tiliga oidlarini haqiqat bo'limiga oid bo'lmaganlarini yolg'on bo'limiga joylashtirishi lozim.

Ot,kesim,konis,ega,ism,
qoziq,teorema,ko'pburchak,piramida,tovush,nutq,unli undosh

HAQIQAT	YOLG'ON
	

Xulosa qilib aytganda, pedagogik jarayonda integratsiyani amalga oshirishning turli usullarini taklif qilgan holda, mualliflar ularning o'qitish va tarbiya jarayoniga ijobiy ta'sirini ta'kidlaydilar va bir qator afzalliklarni ta'kidlaydilar: materialning takrorlanishini istisno qilish; yangi materialni o'rganishda allaqachon olingan bilimlarga tayanish qobiliyati; o'quvchi ongida dunyoning yaxlit manzarasini, ilmiy bilim va ko'nikmalar asoslarini shakllantirish va buning natijasida bilim olishga qiziqishni oshirish. Hozirgi bosqichda umumta'lim va oliy o'quv yurtlarining o'quv jarayonida integratsiyadan foydalanish masalasiga ham katta e'tibor qaratilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ananiev, B. G. Sensatsiyalar nazariyasi / B. G. Ananiev. - L.: Leningrad davlat universiteti nashriyoti, 1961. - 446 p.
2. Dzhurinskiy, A.N. Pedagogika tarixi: Pedagogika universitetlari talabalari uchun darslik / A.N. Dzhurinskiy. - M.: "VLADOS" markazining gumanitar nashri, 1999. - 432 b.
3. Dobrov, G. M. Fan haqida fan / D. M. Dobrov. - Kiev: Naukova Dumka, 1969.
4. Zverev, D. I. Ta'lim fanlarining o'zaro bog'liqligi / D. I. Zverev. - M.: Bilim, 1977. - 64 b.
5. Chet elda va Rossiyada ta'lim va pedagogik fikr tarixi: Prok. talabalar uchun nafaqa. yuqoriroq ped. darslik muassasalar / I. N. Andreeva, T. S. Butorina, Z. I. Vasilyeva va boshqalar; ed. Z. I. Vasilyeva. - M.: "Akademiya" nashriyot markazi, 2005. - 432 b.
6. Xoxlov, N. G. Xorijdagi oliy ta'limda ta'limning yaxlit tizimi / N. G. Xoxlov. - M.: MASI, 1990. - 111 b.
7. Chepikov, M. G. Fanlar integratsiyasi / M. G. Chepikov. - M.: Fikr, 1988. - 135 b.
8. Chernishevskiy, N. G. Tanlangan pedagogik ishlar / N. G. Chernishevskiy. - M.: Pedagogika, 1983. - 336 b.